

Výjezdní seminář z obchodního práva

OZ a ZOK – stále jako nové

8. – 10. dubna 2016

Úskalí nové úpravy omylu

Tomáš Mach

IV. ročník PF UK

Resumé

Práce se zabývá problematikou úpravy omylu v právním jednání v novém civilním právu. Na úvod se autor snaží o vymezení pojmu omyl v právním jednání a odlišení omylu podstatného a omylu o vedlejších okolnostech. O omylu hovoříme tehdy, jestliže něčí subjektivní představa je v rozporu s objektivní skutečností. Dle toho, zda se omyl týká skutečnosti rozhodné pro uskutečnění právního jednání či nikoliv, rozlišujeme omyl podstatný a nepodstatný.

Výklad věnován omylu v pohnutce, tedy motivu právního jednání, zahrnuje historický vhled do problematiky a snaží se o dovození relevantnosti omylu v pohnutce v případě omylu vyvolaného lstí a omylu v takové pohnutce, jenž se stala součástí právního jednání. Tyto závěry jsou dovozovány jednak z prvorepublikové úpravy a jednak ze základních principů civilního práva, příkladmo je uváděn princip poctivosti. Nedílnou součástí výkladu jsou i předpoklady uplatnitelnosti omylu vůči druhé straně. Zaprvé je nutné, aby druhá strana měla na omylu jednajícího účast a to buď ve formě přímého způsobení omylu či tím, že o omylu jednajícího věděla či vědět musela. Druhým předpokladem je omluvitelnost omylu, kdy omyl je omluvitelný, jestliže jednající vyvinul potřebnou péči, aby se omylu vyvaroval.

Závěr poté shrnuje názory autora na danou problematiku a nabízí možná řešení de lege lata i de lege ferenda.

1. Úvod a cíl práce

Tato práce si klade za cíl podat výklad právní úpravy omylu v novém civilním právu s přihlédnutím k historické genezi této úpravy.

V první části se zabývám vymezením samotného pojmu omyl a odlišením podstatného a nepodstatného omylu.

Značná část výkladu je zaměřena na omyl v pohnutce a to z důvodu četných výkladových nejasností.

Následně je pozornost věnována předpokladům určující uplatnitelnost omylu mýlící se osobou vůči druhé straně, jimiž jsou účast druhé strany na omylu a omluvitelnost omylu.

Závěrečné shrnutí přináší polemiku nad danou problematikou a řešení de lege lata i de lege ferenda.

2. K pojmu omyl

O omylu hovoříme tehdy, jestliže něčí subjektivní představa je v rozporu s objektivní skutečností. Pakliže se omyl týká určité skutečnosti, hovoříme o omylu skutkovém. Ve výjimečných případech může mít právní relevanci i omyl právní, jenž spočívá v nesprávné představě jednatelova o právních následcích určitého skutkového stavu¹. Omyl může nastat při tvorbě vůle nebo při její projevu. O omylu při tvorbě vůle jde v případě, kdy jednatel projevil to, co projevit chtěl, avšak tento projev vůle se zakládal na nesprávné představě o skutečnosti, které byla základem jeho jednání. V případě, že jednatel projevuje svou vůli nevědomě jiným způsobem, než zamýšlel, hovoříme o omylu v projevu vůle.

Omyl se může týkat jakékoli skutečnosti významné pro uskutečnění právního jednání. Z toho hlediska rozlišujeme omyl týkající se právního důvodu (*error in negotio*), osoby, s níž jednatel právně jedná (*error in persona*) nebo předmětu právního jednání (*error in corpore*).

Od jednání v omylu je však třeba odlišit následující dvě situace. Zaprvé nejde o omyl, jestliže jednatel vědomě projevuje jinou vůli, než skutečně má. V takovém případě nebyla zjevně projevena vážná vůle, a proto půjde o simulované právní jednání dle ustanovení § 552 Noz.

¹ Srov. např. rozsudek NS ze dne 29. 5. 2012, sp. zn. 25 Cdo 3037/2011.

Druhým případem, ve kterém se neuplatní právní úprava omylu, je situace, kdy jednající projeví jinou vůli, než jakou projevít chtěl, přesto je jeho vůle zřejmá ze samotného projevu či ji lze zjistit za pomoci interpretace právního jednání.

2.1 Podstatný omyl

Podstatný omyl je upraven v ustanovení § 583 Noz, jenž praví, že *jednal-li někdo v omylu o rozhodující okolnosti a byl-li v omyl uveden druhou stranou, je právní jednání neplatné*. Stávající občanský zákoník navazuje na úpravu § 49a o. z., dle něhož byl omyl podstatný, jestliže *jednající osoba v omylu vycházela ze skutečnosti, jež je pro učiněný právní úkon rozhodující (podstatný) a bez níž by k právnímu úkonu, jaký je uzavřen, nedošlo*². Patrná je shoda s prvorepublikovou právní úpravou, která hovořila o omylu týkající se hlavní věci nebo podstatné její vlastnosti, ke které úmysl se podstatně nesl a byl projev (§ 871 OZO). Omyl se musel týkat buď věci hlavní, tedy minimálního obsahu smlouvy, na kterém se musely strany dohodnout, aby smlouva stala se skutkem nebo podstatné její vlastnosti, jenž strana mýlící považovala za tak důležitou, že ji kladla na roveň věci hlavní. Mýlící strana však musela jasně projevít tento svůj úmysl, že klade na tuto okolnost tak veliký důraz, vůči druhému kontrahentovi, kterému musel takový úmysl být znám³.

I když stávající občanský zákoník nikterak nekonkretizuje podstatný omyl, je dle mého názoru třeba vyjít z toho, že omyl je podstatný, pokud se týká kterékoli skutečnosti rozhodné pro uskutečnění právního jednání a to v tom smyslu, že by jednající osoba při znalosti skutečného stavu věcí dané právní jednání vůbec neuskutečnila nebo by jej provedla za podstatně odlišných podmínek. Podstatný omyl se tedy bude týkat takových okolností, které jsou pro právní jednání nepostradatelné ze své podstaty nebo proto, že je strany prohlásili za rozhodující⁴.

² Švestka in Jehlička, O., Švestka, J., Škvárová, M. a kol. Občanský zákoník. Komentář. 8. vydání. Praha: C. H. Beck, 2003, str. 246.

³ Sedláček in ROUČEK, F., SEDLÁČEK, J. a kruh spolupracovníků: Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Díl IV. § 859 – 1089. CODEX Bohemia, Praha 1998, str. 92.

⁴ Tomuto výkladu nasvědčuje i znění § 584 Noz.

2.2 Omyl týkající se vedlejších okolností právního jednání

Úpravu tzv. vedlejšího omylu upravuje ustanovení § 584 odst. 1 Noz, když stanoví, že týká-li se omyl vedlejší okolnosti, *kteřou ani strany neprohlásily za rozhodující, je právní jednání platné, ale osoba uvedená v omylu má vůči původci omylu právo na přiměřenou náhradu.* Vedlejší okolností se zde má na mysli okolnost, která není pro provedení právního jednání rozhodující a tudíž, že by mýlící se osoba měla zájem právní jednání učinit i za pozměněných vedlejších okolností. Nutno však uvést, že se musí jednat o právně relevantní okolnost, ze které jednající osoba vycházela. Je-li například ve smlouvě mylně uveden výrobce jízdního kola, avšak kupující tuto okolnost při koupi vůbec neuvažoval, nepůjde o právně relevantní okolnost a tudíž ani omyl ohledně této okolnosti nebude právně relevantní.

Rozlišení toho, zda se v daném případě jedná o podstatný či nepodstatný omyl je významné zejména z důvodu následků, které oba omyly vyvolávají a které jsou zcela odlišné. Platí, že podstatný omyl vyvolává neplatnost právního jednání, kdežto omyl o vedlejších okolnostech poskytuje mýlící se straně právo na přiměřenou náhradu vůči původci omylu. Následky omylu by vydaly na samostatnou práci, proto se k nim již v tomto textu nevracím a odkazuji tímto na odbornou literaturu.

3. Právní úprava omylu v pohnutce

Pojem pohnutka vyjadřuje představu jednající osoby, která pro ni byla rozhodná proto, aby učinila projev vůle. Jednoduše řečeno pohnutka představuje motiv právního jednání, nikoliv jeho kauzu. Kupříkladu půjčím-li svému kamarádovi peníze, protože si myslím, že je naléhavě potřebuje, bude právní důvodem mého jednání půjčení peněz a motivem má představa o příteli v nouzi.

Stávající občanský zákoník ve své obecné části upravující omyl v právním jednání neobsahuje úpravu omylu v pohnutce. Přesto lze v textu zákona najít ustanovení, která výslovně omyl v pohnutce zmiňují a dokonce mu přiznávají právní relevanci⁵. Tento přístup není v českém právu zdaleka tradiční. Jak ustanovení § 901 OZO, tak § 49a o.z. stanovily zásadní

⁵ Takovým příkladem je ustanovení § 1531 Noz (*zakládá-li se vůle zůstavitele jen na mylné pohnutce, způsobuje neplatnost ustanovení závěti, kterého se týká*).

irelevantnost omylu v pohnutce. Existovaly však přinejmenším dvě výjimky z tohoto pravidla, které dle mého názoru lze dovést i za účinnosti současné právní úpravy.

Zprvce byla dle prvorepublikové úpravy dovozována relevantnost pohnutky v případě, že byl omyl vyvolán lstí. Konkrétně ustanovení § 870 OZO stanovilo, že *kdo byl druhou stranou přiveden ke smlouvě lstí nebo nespravedlivou a důvodnou bází, není povinen ji dodržeti*. Komentářová literatura⁶ k tomuto ustanovení uvádí následující: "*Způsobila-li podvod druhá strana, je smlouva neplatná, ať se týká kteréhokoliv kusu smlouvy. Dokonce můžeme jít dále a říci, že podvod činí smlouvu neplatnou i v tom případě, když podvod týká se pohnutky, která nebyla učiněna součástí skutkové podstaty smlouvy*". Jako příklad je uváděna situace, kdy A nabízí B-ovi akcie podniku s tvrzením, že akcie v budoucnu určitě stoupnou, přestože ví, že klesnou, a proto je taky prodává. B sice jedná pod tímto dojmem, nečiní ale své jednání závislým na tom, že akcie stoupnou. Skutečnost, že akcie stoupnou, není součástí smluvního obsahu, a přesto je podvod právně relevantní. Jestliže tedy ustanovení § 584 odst. 2 Noz uvádí, že *bylo-li právně jednáno v omylu vyvolaném lstí, je právní jednání neplatné, třebaže se omyl týká jen vedlejší okolnosti*, mám za to, že se prosadí prvorepubliková doktrína a v případě omylu vyvolaného lstí bude právně relevantní i omyl v pohnutce, která není součástí právního jednání. Pro tento závěr hovoří i znění § 6 odst. 2, věty první Noz, jenž stanoví, že nikdo nesmí těžit ze svého nepoctivého nebo protiprávního činu, přičemž nelze pochybovat o vysoké úrovni nepoctivosti v případě lstivě vyvolaného omylu, třeba se jedná o omyl v pohnutce.

Druhým případem, jenž v minulosti činil omyl v pohnutce relevantní, byl případ pohnutky, která se stala součástí právního jednání. Dle ustanovení § 901 OZO se pohnutka stala součástí právního jednání, jestliže ji smluvní strany ujednaly jako podmínku úplatné smlouvy. Souhlasím však s Melzerem⁷, že pouhé označení pohnutky ji ještě nečiní součástí právního jednání. Musí být zcela zřejmé, že strany shodně považovaly určitou okolnost za předpoklad účinnosti svého právního jednání. Ve shora uvedeném případě s půjčením peněz bude mít

⁶ Sedláček in ROUČEK, F., SEDLÁČEK, J. a kruh spolupracovníků: Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Díl IV. § 859 – 1089. CODEX Bohemia, Praha 1998, str. 83.

⁷ Melzer in MELZER, F., TÉGL, P. a kolektiv: Občanský zákoník – velký komentář. Svazek III. §419-654. Praha Leges, 2013, str. 765.

má pohnutka relevanci v případě, že si ji smluvíme jako předpoklad účinnosti smlouvy. Jestliže nové civilní právo stojí na zásadě kontraktační volnosti, nevidím žádnou zábranu, která by bránila tomu, aby si strany smlouvy sjednaly pohnutku jako předpoklad účinnosti smlouvy a tím determinovali její právní relevanci.

4. Účast druhé strany na omylu

Předpokladem pro to, aby jednající mohl omyl uplatnit vůči druhé straně, je účast této druhé strany na omylu. Účast druhé strany na omylu jednajícího může spočívat buďto v přímém vyvolání omylu druhou stranou nebo museli-li ji být omyl dle okolností daného případu znám. První forma účasti druhé strany na omylu jednajícího vyplývá přímo ze znění ustanovení § 583 Noz. Závěr, že druhá strana měla na omylu účast i v případě, že jej nevyvolala, ale musela o něm vědět, již přímo ze zákona zřejmá není. Přesto zastávám názor, že uvedené lze dovést pomocí výkladu.

Dle ustanovení § 583 Noz je právní jednání neplatné, jestliže jednající jednal v omylu o rozhodující okolnosti a byl-li v omyl uveden druhou stranou. Je-li omyl vyvolán jednáním třetí osoby, postačí k účasti druhé strany na omylu jednajícího její podíl na takovém jednání třetí osoby nebo věděla-li či musela-li o takovém činu vědět (§ 585, věta druhá Noz). Jednání druhé strany, které bylo způsobilé vyvolat omyl, je třeba posuzovat objektivně, tudíž není potřeba, aby bylo druhou stranou učiněno zaviněně⁸. Z uvedeného vyplývá, že jednání druhé strany vyvolává omyl vždy, když je v příčinné souvislosti s mylnou představou druhé strany. Typicky bude tímto jednáním faktické pozitivní jednání, ale v úvahu připadá též i nečinnost druhé strany, jestliže ta byl v souvislosti s provedením právního jednání k určité činnosti povinna přímo ze zákona nebo například v rámci předsmulvného jednání⁹.

Dosavadní právní úpravy vycházely z toho, že omyl jednajícího má relevanci, i když jej nikdo nevyvolal, druhá strana o něm však věděla nebo musela vědět. Jak ustanovení § 871 OZO,

⁸ Tento závěr potvrzuje i Rouček slovy: „Stačí, že předpokládati jest činnost, resp. chování, kteréž třebaž jest všeho zavinění prosto, nicméně již objektivní povahou svou vzbudilo nepravou představu o momentech pro protikontrahenta rozhodných.“ Sedláček in ROUČEK, F., SEDLÁČEK, J. a kruh spolupracovníků: Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Díl IV. § 859 – 1089. CODEX Bohemia, Praha 1998, str. 92.

⁹ Handlar in Lavický, P. a kol. Občanský zákoník I. Obecná část (§ 1-654). Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2014, str. 2105.

tak ustanovení § 49a o.z. vycházely z ideje, že účast druhé strany na omylu je dána, přestože jej nevyvolala, avšak o omylu v době učinění právního jednání věděla či vědět musela (muselo jí to být objektivně zřejmé vzhledem k okolnostem případu), a vzdor tomu druhou stranu na omyl neupozornila.¹⁰ Naproti tomu nová právní úprava tuto situaci opomíjí a hovoří v ustanovení § 585 Noz pouze o tom, že za původce omylu se považuje i osoba, s níž se právně jednalo a která věděla či musela vědět o činu třetí osoby, jenž vyvolal omyl jednajícího. Existuje však racionální důvod pro to, aby byly odlišně řešeny situace, kdy je omyl vyvolaný třetí stranou a kdy je vyvolaný náhodou? Vyjdeme-li z premisy, že právní úprava omylu má sloužit na ochranu jednající strany, pak je zcela irelevantní, zda byl omyl způsoben třetí osobou či náhodou. Z uvedeného vyvozují, že věděla-li nebo musela-li druhá strana o omylu jednajícího vědět, má jednající možnost omyl namítat bez ohledu na to, zda byl způsoben třetí osobou či náhodou. Takovýto extenzivní výklad § 585 Noz dle mého názoru lépe odráží výše zmíněnou zásadu poctivosti a princip dobrých mravů, stejně tak lépe zachovává kontinuitu s předchozími právními úpravami.

5. Omluvitelnost omylu

Poslední podmínkou toho, aby jednající mohl svůj omyl vůči druhé straně namítnout, je jeho omluvitelnost. Slovy prvorepublikové literatury je omyl omluvitelný *byl-li smluvník na omylu, ač jednal s náležitou opatrností*¹¹. Stejný přístup zaujala i judikatura k dnes již zrušenému občanskému zákoníku, když Nejvyšší soud v jednom ze svých judikátů¹² uzavřel, že *omluvitelný je jen takový omyl, k němuž došlo přesto, že jednající (mýlící se) osoba postupovala s obvyklou mírou opatrnosti, kterou lze se zřetelem k okolnostem konkrétního případu po každém požadovat k tomu, aby se takovému omylu vyhnul*. Jinak řečeno omyl je irelevantní, pokud si ho jednající sám způsobil. O omyl omluvitelný nepůjde, jestliže si

¹⁰ Švestka in Jehlička, O., Švestka, J., Škvárová, M. a kol. Občanský zákoník. Komentář. 8. vydání. Praha: C. H. Beck, 2003, str. 246.

¹¹ Sedláček in ROUČEK, F., SEDLÁČEK, J. a kruh spolupracovníků: Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Díl IV. § 859 – 1089. CODEX Bohemia, Praha 1998, str. 90.

¹² Rozsudek NS ze dne 2. března 2010, sp. zn. 32 Cdo 29/2009.

jednající svojí nedbalostí neověří skutečnosti rozhodné pro provedení zamýšleného právního jednání, ač takovou možnost měl.¹³

6. Závěr

Rekodifikace soukromého práva přinesla do českého právního řádu mnoho změn, přičemž úprava omylu v právním jednání je jednou z nich. Přestože inspirace prvorepublikovým platným právem je zřejmá, současná právní úprava převzala jen část tehdejší právní úpravy omylu. Z tohoto pohledu je na místě zmínit, že v novém civilním právu zcela absentuje úprava omylu v pohnutce, přestože v minulosti byla relevantnost omylu v pohnutce dovozována jednak v případě omylu vyvolaném lstí, tak také v případě, že se pohnutka stala součástí právního jednání. Taktéž je nejasná situace okolo omylu, který nikdo nevyvolal, avšak druhá strana o něm věděla nebo vědět musela, přesto mýlící se stranu neupozornila. I zde považuji využití extenzivního výkladu za nutnost, která pomůže zachovat poctivost v právním styku. Lze tedy zakončit tím, že snaha zákonodárce „vrátit se ke kořenům“ je chvályhodná, nicméně převzetí jen jednotlivých částí prvorepublikové právní úpravy působí výkladové nejasnosti, které bude třeba překlenout.

7. Prameny

Odborná literatura

Lavický, P. a kol. Občanský zákoník I. Obecná část (§ 1-654). Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2014, 2400 s.

Jehlička, O., Švestka, J., Škvárová, M. a kol. Občanský zákoník. Komentář. 8. vydání. Praha: C. H. Beck, 2003, 1219 s.

MELZER, F., TÉGL, P. a kolektiv: Občanský zákoník – velký komentář. Svazek III. §419-654. Praha Leges, 2013, 1264 s.

ROUČEK, F., SEDLÁČEK, J. a kruh spolupracovníků: Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Díl IV. § 859 – 1089. CODEX Bohemia, Praha 1998.

¹³ Srov. blíže rozsudek NS ze dne 19. prosince 2002, sp. zn. 30 Cdo 1251/2002.

Normativní právní akty

Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník (dále jen „o.z.“)

Patent císaře č. 946 Sb. z. s, všeobecný zákoník občanský (dále jen „OZO“)

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (dále jen „Noz“)

Judikatura

Rozsudek NS ze dne 29. 5. 2012, sp. zn. 25 Cdo 3037/2011

Rozsudek NS ze dne 2. března 2010, sp. zn. 32 Cdo 29/2009

Rozsudek NS ze dne 19. prosince 2002, sp. zn. 30 Cdo 1251/2002